

ფანასკერტელ-ციციშვილი 1978: ფანასკერტელ-ციციშვილი ზ. კარაბადინი. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1978.

ღამბაშიძე 2015: ღამბაშიძე ნ. „მზე შინა და მზე გარეთა“ (ეთნოლოგიური ძიებანი) – ინგლისურ და ქართულ ენებზე. *ანალები*, №11, 2015, გვ. 225-251 და 465-484.

ღამბაშიძე 2017: Ghambashidze. Vine and Woman – One of the Cardinal Symbols of Georgian Identity (Ethnological Research). *Sociology Studies, Volume 7, Number 5, May 2017* (Serial Number 72). David Publishing Company, pp. 285-291.

ღამბაშიძე 2019: ღამბაშიძე ნ. ვაზი და ქალი – ქართველთა თვითმეგნების ერთ-ერთი კარდინალური სიმბოლო (ეთნოლოგიური ძიებანი). *ანალები*, № 15, 2019, გვ. 230-233.

ხალხური პოეზია 1979: ქართული ხალხური პოეზია. *საბავშვო სიმღერები. აკვნის სიმღერები*, ტ. VIII. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1979.

ხასბულატოვა 2009: Хасбулатова З.И. Лечебные и другие виды магии, применяемые в народной медицине чеченцев (по этнографическим материалам). *Известия ВУЗов. Северо-Кавказский регион. Общественные науки*. 2009. № 3А, გვ. 31-34.

Marika Mshvildadze

Georgia, Tbilisi

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Iberia One of the Centres of International Trade (Cameos, discovered on Samtavro burial ground №905)

The paper addresses glyptic items decorated with cameos, discovered in a rich tomb on the territory of Greater Mtskheta in 1985, burial ground №905: 1. Red garnet cameo with the image of a man in a gold ring; 2. Purple amethyst cameo with the image of a cupid in a gold ring; 3. Red garnet cameo with the image of a woman in a gold ring; 4. Garnet cameo with the image of a woman, in a gold earring; 5. Garnet cameo with the cupid image in a gold earring. The existence of the abovementioned cameos in Mtskheta is a result of trade – economic and political relationship with the Roman Empire. Cameos dated by the end of I c. B.C. and II c, A.D. According to the spectral analyses all cameo gold ring shanks and

both earrings are the Samples of Georgian goldsmithing and are made of high grade gold.

Key words: Kingdom of Iberia. Politics. Trade. Cameo.

მარცა მშვილდაძე

საქართველო, თბილისი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

იბერია საერთაშორისო ვაჭრობის ერთ-ერთი ცენტრი (სამთავროს №905 სამარხში აღმოჩენილი კამეები)

ტრანსკონტინენტურ სავაჭრო-საქარავნო გზას, რომელიც შორეულ აღმოსავლეთს ხმელთაშუაზღვასთან აკავშირებდა ორი – ჩრდილოეთი და სამხრეთი მიმართულება ჰქონდა. არსებობდა კიდევ საზღვაო გზა, ინდოეთის ოკეანის გავლით. რომის იმპერიის ინდოეთთან დამაკავშირებელ გზას რომის მიერ ეგვიპტის დაპყრობამდე წარმოადგენდა გზა ანატოლიისა და სპარსეთის გავლით. მეწამურ ზღვაზე პტოლემეაიოსები იყვნენ გაბატონებული. რომის იმპერიის მიერ ძვ.წ. 31 წელს ეგვიპტის დაპყრობის შემდეგ კი სახმელეთო გზა შეცვალა საზღვაომ, რაც ძალზედ მნიშვნელოვანი იყო, რადგან ზღვით მოგზაურობა ხმელეთით მოგზაურობასთან შედარებით, უფრო სტაბილური იყო. ახ.წ. I ს-ში რომიდან ინდოეთისაკენ მიმავალ ყველაზე ახლო გზას წარმოადგენდა გზა მეწამური და არაბეთის (ან ინდოეთის ოკეანით) ზღვების გავლით სამხრეთ ინდოეთამდე.

გვიან ანტიკურ ხანაში იბერია საერთაშორისო ვაჭრობის ობიექტია, რომელზეც გადის მეზობელი ქვეყნებიდან – სომხეთიდან, კოლხეთიდან, ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ მომავალი მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზები, რომელიც ქართლს ირანთან, ასევე მახლობელი აღმოსავლეთის იმ ქვეყნებთან აკავშირებდა რომლებზეც გადიოდა დიდი აბრემუმის გზა. რომ არაფერი ვთქვათ რომის იმპერიაზე, რომელთანაც მჭიდრო ეკონომიკური და პოლიტიკური ურთიერთობები ჰქონდა. ქართლის დედაქალაქი მცხეთა ამ სავაჭრო გზების ეპიცენტრს წარმოადგენდა, რაც კარგად ჩანს მცხეთაში აღმოჩენილ არტეფაქტებზე. აღნიშნული

თვალსაზრისით, მნიშვნელოვან დატვირთვას იძენს გლიპტიკური მეგლები.

მცხეთის ტერიტორიაზე ჭრილა ქვების არაერთი მეგლია აღმოჩენილი, რომლებიც ხელოვნების ნიმუშად შეიძლება ჩაითვალოს. ეს არც არის გასაკვირი, ვინაიდან საუკუნეების მანძილზე ქალაქში ინტენსიური ალებ-მიცემა მიმდინარეობდა. ამას ემატება ის ფაქტი, რომ ჩვენთვის საინტერესო ანტიკურ პერიოდში მცხეთაში არსებობდა ქვის საჭრელი სახელოსნო, სადაც გლიპტიკის ნიმუშები იქმნებოდა (ლორთქიფანიძე 1958: 20; ლორთქიფანიძე 1969: 56-64).

ნაშრომში განვიხილავთ 1985 წელს დიდი მცხეთის ტერიტორიაზე მდიდრულ აკლდამაში, სამარხი №905 აღმოჩენილ კამეებით შემკულ გლიპტიკის ნიმუშებს: 1) წითელი გრანატის მამაკაცისგამოსახულებიანი კამეა ოქროს ბეჭედში (ინვ.№2699. გლიპტიკის ფონდი №1572) (სურ. 1); 2) იისფერი ამეთვისტოს ამურისგამოსახულებიანი კამეა ოქროს ბეჭედში (ინვ.№2700. გლიპტ. ფონდი №1573) (სურ.2); 3) მუქი წითელი გრანატის ქალისგამოსახულებიანი კამეა ოქროს ბეჭედში (ინვ.№2701. გლიპტ. ფონდი №1574) (სურ. 3); 4) გრანატის ქალისგამოსახულებიანი კამეა ოქროს საყურეში (ინვ.№2707. გლიპტ. ფონდი №1577); 5) გრანატის ამურისგამოსახულებიანი კამეა ოქროს საყურეში (ინვ. №2708. გლიპტ. ფონდი №1578) (სურ.5)(ნივთები დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში).

№905 აკლდამაში დაფიქსირდა ორი მიცვალებული ქალის – მცხეთის წარჩინებული ოჯახის (სამეფო სახლის) წარმომადგენლების ჩონჩხი ხელფეხმოკეცილ მდგომარეობაში ერთმანეთის პირისპირ ოდნავ ადრე (45-50 წლის) და გვიან (25-30 წლის) დაკრძალული. სამარხეული ინვენტარი გამოირჩევა რომაული ნაწარმის ფუფუნების საგნების სიუხვით. მასში ოქროს, ვერცხლის, ბრინჯაოს, რკინის, მინისა და სხვა მინერალებისაგან დამზადებული 32 ნივთი აღმოჩნდა. მათ შორის სუფრის საწესო ჭურჭელი, პირისსაფარეშო საგნები, სამკაული, საწესო-სარიტუალო და ტანისამოსთან დაკავშირებული ნივთები... №905 სამარხ-აკლდამაში აღმოჩენილი ნივთების დიდი ნაწილი მსგავსია ბაგინეთის სარკოფაგსა და არმაზისხევში, ერისთავთა განსასვენებელში აღმოჩენილი მეგლებისა. აკლდამა ახ.წ. II ს-ის მეორე ნახევრითა და

III ს-ის I ნახევრით (ან შუახანებით) თარიღდება (აფაქიძე ... 1996: 7-79, ტაბ. XXXIIგ.).

იმთავითვე გვინდა აღვნიშნოთ, რომ №905 სამარხ-აკლდამაში დაფიქსირებული კამეები, თავის მხრივ, ხელოვნების ნიმუშებს წარმოადგენს. ამ ფორმის კამეები არც თუ ისე ბევრია მსოფლიოში აღმოჩენილი. სამარხში დაფიქსირებული კამეები მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის იბერიაში არსებული როგორც კულტურული, ისე სოციალურ-პოლიტიკური სიტუაციის შესახებ. უპირველესად გვინდა აღვნიშნოთ ამურისგამოსახულებიანი კამეები (სურ. 2,5), რომელთაგან ერთი ამეთვისტოს ამურისგამოსახულებიანი კამეა ოქროს ბეჭედშია ჩასმული, ხოლო მეორე გრანატის ამურისგამოსახულებიანი კამეა ოქროს საყურეში. კამეები, ჩვენი აზრით, იბერიის ტერიტორიაზე რომის იმპერატორის კულტის გავრცელების მაჩვენებელი უნდა იყოს (მშვილდაძე 2019: 5-15). იმპერატორის კულტს, როგორც ცნობილია, ავგუსტუსის პერიოდში ეყრება საფუძველი რომის აღმოსავლეთ პროვინციებში. იმავე პერიოდიდან ვრცელდება ანტიკურ სამყაროში ამურისგამოსახულებიანი კამეებიც. არტეფაქტების შესწავლის შედეგად, მეცნიერები მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ამურების სახით კამეებზე საიმპერატორო გვარის წარმომადგენელი ბავშვები იყვნენ გამოსახულნი. ანტიკური წყაროებიდან ცნობილია, რომ რომაელებმა გადაიღეს ბერძნული ტრადიცია გამოესახათ თავიანთი გარდაცვლილი შვილები კუპიდონის ფორმით (Suet., Caius, 7). იმპერატორებისა და მათი ოჯახის წევრების პორტრეტული გამოსახულებები ფართოდ გამოიყენებოდა დინასტიის პროპაგანდისათვის ახ.წ. I ს-ში (ტრილმიხი 11978: 65). მცხეთის №905 სამარხში აღმოჩენილი იისფერი ამეთვისტოს ამურისგამოსახულებიანი კამეა ერმიტაჟში დაცული სარდიონის კამეას მიხედვით, ძვ.წ. I ს-ით, ხოლო ოქროს ბეჭედი, რომელშიც კამეაა ჩასმული ახ.წ. II საუკუნითაა დათარიღებული (ჯავახიშვილი 2003: 83-84). ანტიკური გლიპტიკის განვითარების ისტორიიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, არ არის გამორიცხული, კამეა ახ.წ. I საუკუნის ნიმუშს წარმოადგენდეს.

გრავირებული პატარა ქანდაკებებისა (ბიუსტი) და ნახევრადღვირფასი ქვებისაგან (გრანატი, ქალცედონი, მთის ბროლი...) მაღალი რელიეფით შესრულებული კამეების დამზადება

პტოლემეაიოსების მხატვრების მიერ იქნა შემოტანილი და გაგრძელებული რომაელი ოსტატების მიერ. ამ ფორმის კამეებიანი ბეჭდები რომელთა სიუჟეტი საკმაოდ მრავალფეროვანია – ღვთაებები და მეტწილად პორტრეტები, ფართოდ იყო გავრცელებული ადრე იმპერიის ხანიდან დაწყებული III-IV საუკუნეებამდე (ლორთქიფანიძე 1958: 38). ავგუსტუსის (ძვ.წ.27-ახ.წ.14 წწ.) პერიოდში რომის მიერ ეგვიპტის ოკუპაციის შემდეგ, ეგვიპტელი ქვისმჭრელი ოსტატები რომში იქნენ გადაყვანილნი, სადაც იმპერატორის მფარელობით იქმნება მაღალმხატვრული გემებისა და კამეების დამამზადებელი რამდენიმე ცენტრი, რის შედეგსაც რომაელი ოსტატების მიერ ელინისტური ტრადიციების მიღება წარმოადგენს... (ნევეროვი 1971: 20-21).

ავგუსტუსის ეპოქას განეკუთვნება №905 სამარხში აღმოჩენილი ოქროს ბეჭედში ჩასმული მამაკაცისგამოსახულებიანი კამეა, რომელიც ალექსანდრე მაკედონელის ლისიპისეული თავის მიხედვით შექმნილი კლასიციკური ხელოვნების მიმდევარი ბერძენი ოსტატის ნახელავს უნდა განეკუთვნებოდეს (სურ.1). ზოგადად ალექსანდრე მაკედონელის პორტრეტები ფართოდ იყო გავრცელებული ანტიკური ხანის გლიპტიკურ ძეგლებზე. იმდენად, რომ ელინისტურ ხანაში რომელიმე ელინი მეფის პორტრეტის შექმნისათვის ამოსავალს ალექსანდრე მაკედონელის პორტრეტები, კერძოდ თრაქიის მეფე ლისიმაქეს (306-286 წწ.) მონეტებზე შემონახული პორტრეტი წარმოადგენდა (ბაბელონი 1950: 66-67. ტაბ.III8). ალექსანდრე მაკედონელის სახე არ იქნა დავიწყებული რომშიც. დიდი მხედართმთავრის გამოსახულებები პოპულარობით სარგებლობდა გვიანანტიკურ პერიოდშიც, რომის ბევრი იმპერატორისათვის ალექსანდრე მაკედონელი მისაბამირს, კეთილ მმართველს წარმოადგენდა.

ალექსანდრე მაკედონელის პორტრეტი უცხო არ იყო იბერიული სინამდვილისთვისაც. 1940 წელს არმაზისხევის №3 აკლდამაში აღმოჩენილი საბეჭდავი ბეჭდის ინტალიოზე (ინვ. №838) გამოსახულია ალექსანდრე დიდის ბიუსტი პროფილში მარცხნივ ბერძნული წარწერით „პლატონ“. ინტალიო ახ.წ. III ს-ით თარიღდება. მარ. ლორთქიფანიძის აზრით, პლატონი ადგილობრივ სახელოსნოში მოღვაწე ბერძენი ოსტატია (ლორთქიფანიძე 1969: 128-129).

№905 აკლდამაში აღმოჩენილი მამაკაცისგამოსახულებიანი კამეის დამზადების ტექნიკა მსგავსია ამავე სამარხში აღმოჩენილი ოქროს ბეჭედში ჩასმული ქალისგამოსახულებიანი კამეის დამზადების ტექნიკისა. კამეა წარმოადგენს ქალის მკერდზედა გამოსახულებას (სურ. 3). ქალს თავი ოდნავ მარცხნივ აქვს მიქცეული. მისი გამომეტყველება მშვიდი და ოდნავ სევდიანია. თმა თხემზე შუაზე აქვს გაყოფილი და ნაწნავი ზემოთ ამოზიდული. თავზე რქისებრი ბურცოები ემჩნევა. ფართო, დაბალ შუბლზე ლენტი აქვს გადაკრული. ყურებს დავარცხნილი თმები უფარავს, თითქოს თავსაფარი აქვს მოსხმული – მისი ბოლოები მხრებზე სცემს. ქალს სწორი ცხვირი, თითქოს დახუჭული თვალები, მკვეთრად გამოხატული მსუქანი ტუჩები და მოკლე ნიკაპი აქვს (აფაქიძე... 1996:23). ჩვენი აზრით, კამეაზე გამოსახული უნდა იყოს რომელიმე მატრონა – დიდგვაროვანი ქალბატონი ღვთაების (აფროდიტე-ვენერა?) სახით. რის საფუძვლადაც ქალის იკონოგრაფიული სახე შეიძლება ჩაითვალოს. ქალის მშვიდი და ოდნავ სევდიანი გამომეტყველება, მარცხნივ გადახრილი თავი კდემამოსილი, მორცხვი აფროდიტეს(?) განსახიერებას უნდა წარმოადგენდეს, რომელიც ჩვენთვის აფროდიტეს (ვენერა) რომაული ნიმუშებიდან არის ცნობილი. ნიშანდობლივია, რომ ავგუსტუსის პერიოდში გავრცელება ჰპოვა ელინისტური გლიპტიკის შედეგების ასლების დამზადებამ. ფლავიუსების დროს კვლავ ხდება ელინისტური ხელოვნების ზოგიერთი ელემენტის აღორძინება: მოდელირების სირბილე, მსუყე ფერები (ნევეროვი 1971: 20-21).

აფროდიტე (ვენერა), ერთის მხრივ, ითვლებოდა ქორწინების დამცველად, რომელსაც რომაელი მატრონები სცემდნენ თავყვანს. მეორეს მხრივ, იგი გვევლინებოდა მსუბუქი ყოფაქცევის ქალების ღვთაებად. აფროდიტეს თავყვანს სცემდნენ რესპუბლიკის ხანის რომის ცნობილი პიროვნებებიც. სულა ბედნიერი ვენერას (Venus Felix), ხოლო პომპეუსი გამარჯვებული ვენერას (Venus Victrix) სახით. იულიუს კეისარმა ფარსალოსთან ბრძოლის შემდეგ, ძვ.წ. 46 წ. ტადარი აუგო და მას ვენერა წინაპარი (Venus Genetrix – ენეუსის გვარის, რომელსაც იულიუსებიც განეკუთვნებოდნენ, ღვთაებრივი წინაპარი) უწოდა (Suetonius, De vita Caesarum, Iulius, 6; Velleus Paterculus, Historiae Romanae libri, II, 41). ავგუსტუსის რელიგიური რეფორმიდან მოყოლებული კი, ვენერა მარსთან ერთად

უკვე რომელი ხალხის წინაპრებად ითვლებოდა. იგი დიდი პოპულარობით სარგებლობდა რომის აღმოსავლეთ პროვინციებშიც.

ამავე სამარხში აღმოჩნდა კიდევ ერთი – აღმადინისაგან დამზადებული ოქროს საყურეში ჩასმული ქალისგამოსახულებიანი კამეა (სურ. 4). ჩვენ მიერ №905 აკლდამაში აღმოჩენილი კამეები კარგად არის დამუშავებული. კარგად გაპრიალებული. დაზგაზეა ამოჭრილი.

დაზგაზე ამოჭრილი მაღალრელიეფიანი ქალისგამოსახულებიანი კამეებით შემკული ბეჭდები გავრცელებული ჩანს ადრეანტიკური ხანიდან მოყოლებული ახ.წ. III-IV საუკუნეებამდე. მაღალი რელიეფით შესრულებული ქალისგამოსახულებიანი მუქი ფერის გრანატის კამეა ოქროს ბეჭედში აღმოჩენილია ისტორიული მცხეთის ტერიტორიაზე 1940 წელს არმაზისხევის №7 აკლდამაში (სურ.6). ბეჭედი ახ.წ. II-III საუკუნეებით თარიღდება, კამეა კი II საუკუნის ბოლო-III საუკუნის დასაწყისით. ასევე ადამიანის – ქალის(?) რელიეფურგამოსახულებიანი ღია ფერის აღმადინის კამეა ოქროს ბეჭედში დაფიქსირდა არმაზისხევის №40 სამარხში 1943 წელს. კამეა დაზგაზეა ამოჭრილი, მაგრამ დაუდევარი ნამუშევარია. ბეჭედი ახ.წ. III საუკუნით თარიღდება (სურ.7) (ლორთქიფანიძე 1958: 37-38).

ზედმიწევნით გაპრიალებული კამეები ძვ.წ. I საუკუნის მიწურულიდან გვხვდება. ამის კლასიკურ მაგალითად შეიძლება ჩაითვალოს ბრიტანეთის მუზეუმში დაცული მწვანე ქალცედონისაგან დამზადებული ბიუსტი აგრიპინა უმცროსის (?) (ნერონის დედა, ინვ. №1907,0415.1) გამოსახულებით (ო.ი. ნევეროვი კალიგულას ერთ-ერთ დათ, ან იულია დრუზილად, ან იულია ლივიად, ან აგრიპინა უმცროსად მიიჩნევს (11), ორი კამეა ერმიტაჟიდან (სანკტ-პეტერბურგი): 1.ლილისფერი ამეთვისტოსაგან დამზადებული კამეა ვესპასიანეს გამოსახულებით (ახ.წ. I ს.) და 2. ქალცედონისაგან დამზადებული ანიუს ვერუსის ბიუსტი (ახ.წ. II ს.) (ნევეროვი 1994: 22, № 85, № 114).

№905 სამარხში აღმოჩენილი კამეებიანი ბეჭდების მსგავსი ოქროს ფურცლისაგან დამზადებული დიდი ზომის ბეჭდები ახ.წ. II საუკუნით თარიღდება. სპექტრული ანალიზის შედეგის მიხედვით, №905-ე სამარხში აღმოჩენილი ყველა კამეიანი ოქროს ბეჭედის რკალი და ოქროს საყურის თვალბუდე ქართული ოქრომჭედლობის ნიმუშია და მაღალი სინჯის ოქროსგანაა დამზადებული. ოქროს შემცველობა 91%-დან 94%-მდე მერყეობს.

ნიშანდობლივია, რომ ანალოგიური ოქროსგან არის დამზადებული სვეტიცხოვლის ტაძრის ეზოში №14 ქვასამარხში აღმოჩენილი III ს-ით დათარიღებული „დედოფალი ულპიას“ საბეჭდავი ბეჭედიც (ქებულაძე... 2019: 69-70). რაც უთუოდ მრავლისმთქმელია იბერიაში გვიან ანტიკური პერიოდში ოქრომჭედლობის განვითარების შესახებ, რომელსაც არქეოლოგიური მასალის მიხედვით, საკმაოდ დიდი ტრადიცია გააჩნდა.

დამოწმებანი:

აფაქიძე ... 1996: აფაქიძე ა., ნიკოლაიშვილი ვ. *მცხეთის წარჩინებულთა განსასვენებელი ახ.წ. III საუკუნისა*, აკლდამა 905, მცხეთა XI, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1996.

ბაბელონი 1959: Babelon J., *Le Portrait dans l'Antiquité d'après les monnaies*. Paris: „Payot“, 1950.

ლორთქიფანიძე 1958: ლორთქიფანიძე მ. *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე*, II, თბილისი: „საქართველოს ეროვნული მუზეუმის გამომცემლობა“, 1958.

ლორთქიფანიძე 1969: ლორთქიფანიძე მ. *ძველი საქართველოს გლიპტიკური ძეგლების კორპუსი*, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1969.

მშვილდაძე 2019: მშვილდაძე მ. *რომის იმპერატორის კულტი იბერიაში (აშურისგამოსახულებიანი კამეები)*, მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, №2, თბილისი: „საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის გამომცემლობა“, 2019, გვ. 5-15.

ნევეროვი 1971: Неверов О. Я., *Античные камни в собрании Государственного Эрмитажа*. Ленинград: „Аврора“, 1971.

ნევეროვი 1994: Неверов О. Я., *Античные камни*. Санкт-Петербург: „Искусство“ 1994 <http://ancientrome.ru/art/artwork/img.htm?id=4268>

ქებულაძე ... 2019: ქებულაძე ნ., კალანდაძე ნ. *სამთავროს ოქროს ქიმიურ-ტექნოლოგიური ანალიზი, ქართული ოქრომჭედლობის ნიმუშები სამთავროს სამაროვნიდან, საქართველოს ეროვნული მუზეუმის კოლექციები (ინტერდისციპლინური კვლევა)*, თბილისი: „საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს გამომცემლობა“, 2019, გვ.69-70.

ტრილმიხი 1978: Trillmich W., *Familienpropaganda der Kaiser Caligula und Claudius. Agrippina Maior und Antonia Augusta auf Muenzen*. Berlin: de Gruyter, 1978.

ჯავახიშვილი 2003: ჯავახიშვილი ქ. *ქართლის სამეფოსა და ეგვიპტის ურთიერთობის ისტორიიდან რომაულ ხანაში (გლიპტიკური მასალის მიხედვით)*. ძიებანი, №12, თბილისი: „საქართველოს ეროვნული მუზეუმის გამომცემლობა“, 2003, გვ. 83-84.

სურ.1. მამაკაცისგამოსახულებიანი
კამეა ოქრის ბეჭედში

სურ.2. ამურისგამოსახულებიანი
კამეა ოქრის ბეჭედში

სურ.3. ქალისგამოსახულებიანი
კამეა ოქრის ბეჭედში

სურ.4. ქალისგამოსახულებიანი
კამეა ოქრის საყურეში

სურ.5. ამურისგამოსახულებიანი
კამეა ოქრის საყურეში

სურ.6. ქალისგამოსახულებიანი
კამეა ოქრის ბეჭედში,
მცხეთის №7 აკლდამიდან

სურ.7. ადამიანისგამოსახულებიანი
კამეა ოქრის ბეჭედში
არმაზისხევის №40 სამარხიდან